ԱՐԱԲԿԵՐ ԵՒ ԻՐ ԲԱՐՔԵՐԸ

(Շար. տես՝ Բազմ. 1957, թ. 5-6, էջ 130)

4. — ՀԱՐՍԱՆԻՔ

Նշանտուքէն մինչեւ հարսանիք միջանկեալ ժամանակի մէջ թողունք որ խնամիներն իրենց պատրաստութիւններն ընեն, զգեստներն ու արդուզարդերը շինեն. փեսացուին ճկոյթը հինայով ներկեն, իսկ հարսնցուին մազերը հինայով կարմրցնեն. էֆմէնչէ, սազ ու տէփ կոտրտեն. ուտեն խմեն, երգեն ու պարեն վայելնին վրանինն գալու չափ՝ մինչեւ որ հասնի հարսանիքի օրը:

Եթէ կը հաճիք չաբաթ օր մը ընտրենք: — Կանուխէն հարսնցուին եւ փեսացուին տան մէջ արդէն եկած են ազգական այր մարդիկ եւ կիներ, տղաք, աղջիկներ, կընքահայր եւ կնքամայր եւ մերձաւոր ընտանի դուռ դրացիներ ու բարեկամներ: Երգչախումբը բազմած է իր սահմանեալ տեղը. սրահին մէջտեղ, սեղանին վրայ օղիին շիշը եւ ճոխ մէզէները շարուած են. շրջակայ արեւելեան լայն բազմոցներուն վրայ սիկարաներով լի պնակները եւ լուցկիները դրուած են. օ'ն, ուրեմն, գործի...:

Երաժիշտները կը սկսին իրենց լարերն ու գիլերը թրթռացնել. օղիին շիշը կը շարժի, օղերբուէը ծայր կու տայ կոկորդնին թրջելու եւ գլուխնին տաքցնելու համար, հետզհետէ: Պարերը կը սկսին խումբ խումբ, զոյգ-զոյգ, փոխ առ փոխ, կարգաւ, յետոյ խմբովին: Սակայն փեսացուն պարի կը հրաւիրուի կնքահօր եւ կնքամօր կողմանէ, որոնք մանր արծաթ դրամներ կը փակցնեն փեսացուի ճակտին. երբ պարը կանգ առնէ, փեսացուն քրտնաթոր ճակտէն դրամներն ափին մէջ ամփոփելով երաժիշտներու գրկերը կը լեցնէ. այսպէս կարգաւ ամէնքը եւ անընդհատ: Այս հրատապ խաղերու մէջ, կը խաղան նաեւ Զէյպէկի խաղեր, երկու հոգւով եւ մարմնոյն փակած բաճկոնով ու նեղ տափատով (գղուա), մէջքերնին սուր, տարճանակ կախուած... որոնք այնքան թափով ոստումներ կ'ընեն որ գետնի տախտակամածը կը փշրի ոտքերնուն ներքեւ եւ այն բարբարոսութիւնը բաջուրիւն կը կոչեն: Յարատեւ ելումուտ մը, գնա՛ եկուր մ՛ը, տարուբեր մը, եւ պատուասիրութիւններ չատ, նազուտուզով, ստիպումներով:

Կէսօրուան մօտ ճաշասեղանները կը սարքուին, ամէն տեսակ ընտիր եւ համեղ աղցաններով եւ ուտելիքներով լի. հրաւիրեալները կցած սեղաններու շուրջ կը բազմին աստիճանի կարգաւ, ծալապատիկ՝ որովհետեւ աթոռի վրայ բազմելու սովորութիւն չկայ: Նախ ծաղի (փագլաւա) սինիները կը բերուին ու կը շարուին, յետոյ մածունով մսեղէնները՝ որ ախորժակնին բացուի, անծայր տեսակ տեսակ ուրիշ կերակուրներ, խմորեղէններ եւ պտուղներ. օղին ջուրի պէս կը սպառի: Այս ճաշը հագիւ չորս ժամէն կ'աւարտի. տանուտէրը «Հայր մեր»ով կը վերջացնէ, «Բարի մարսողութիւն» մաղթելով ամէնուն, որուն «Շնորհակալութիւն» կը պատասխանեն եւ կը վերադառնան իրենց բազմոցներուն վրայ: Սուրճը կը հրամցուի եւ ամենայն ինչ կատարեալ է: — Պարահանդէսը կը սկսի եւ կը շարունակուի մինչեւ գիշերուան ժամը 11:

— Այս պահուս ամբողջ օրը մինչեւ գիշերուան 11րդ ժամը միեւնոյն խրախճանութիւնները տեղի կ'ունենան նաեւ հարսնցուին տան մէջ. այս տարբերութեամբ միայն որ հարսնցուն չի տեսնուիր բնաւ եւ

իր սենեակին մէջ հասակակից օրիորդներու հետ օրուան հանդէսներու շուրջ... կը խօսակցին, պատրաստելով միանգամայն հարսանեկան զգեստեղինաց ծրարները (պողչայ):

— Ճիշտ ժամը գիշերուան 11ն է. երկու խնամիներու տուներուն մէջ Ս. Պատարագութեան համար եկեղեցի երթալու պատրաստութիւններ կը սկսին: —

Փեսացուին տան մէջ էֆմէնչէ, սազ եւ տէփ ոգեւորուած են, ամէն մարդ ոտքի վրայ. տղաք եւ աղջիկներ ձեռքերնուն մէջ դէզ դէզ գոյնզգոյն մոմեր բռնած են. երիտասարդները ջահեր եւ մեծամեծ գուրիտասարդները ջահեր եւ մեծամեծ գունաւոր կանթեղներու մէջ մոմեր կը տընկեն. օրիորդներ՝ ծաղկեփունջեր կը կապեն. փեսացուն իր սենեակն առանձնացած՝ զգեստները կը հագուի: — Երթի թափօրը կը կազմակերպուի. նախ երաժշտախումբը դուրս կ'ելլէ, որուն կը հետեւին վառուած մոմակիր տղաք եւ աղջիկներ՝ գեղեցիկ եւ սրմալու քօղերով զարդարուած. ասոնց կը հետեւի վառուած ջահակիր եւ լապտերակիր երիտասարդութիւնը, յետոյ դուրս կու գան կիներն ու այր մարդիկ: Գեղեցիկ եւ վառները ու այր մարդիկ: Գեղեցիկ եւ վառ սիրուն ձի մը, պատրաստ կազմով, ոսկեղէն թելերով զարդուն բաշերով կը խրխնջէ, ոտքերը գետին կը զարնէ, կարծես պատերազմի երթալու խանդով: Կընքահայրը փեսացուին սենեակը կը մտնէ հրաւիրելու եւ յանկարծ դուրս կը վազէ, այլայլած, գոչելով. «Փեսան չկա՞յ, փեսան փախա՞ծ է»: Շփոթութիւն մը կը տիրէ բոլոր մեհեանի մէջ եւ երիտասարդները փնտռտուքի կ'ելլեն ներս դուրս, վեր վար, փողոցներն ու պարտէզները... հագիւ կը յաջողին գտնել եւ յաղթանակաւ ներս կը բերեն զայն: Տխուր դէպքին ճախորդութիւնը խորտակելու համար՝ աքաղաղներ կը զոհուին, օղին մէջ հրացաններ կ'արձակուին. փեսացուն ճիպոտ կամ մտրակ մը ձեռքը ձիուն վրայ կը հեծնէն. կնքամը ձեռքը ձիուն վրայ կը հեծնէն. կնքամը հայրը, իբրեւ պահապան, քովն ի վեր կը կանգնի. թափօրը ճամբայ կ'ելլէ դէպի եկեղեցի, (եթէ մօտ է՝ հեռաւոր ճամբայ մը կը բռնեն) երգերու եւ պարերու ցնծութեան մէջ: — Առաջին հրապարակին մէջտեղ շրջաբոլոր կը շարուին եւ խսկոյն օդիի եւ մէզէներու սեղան մը կը սարքուի կեդրոնը, բարձրագոչ կեցցէներով, մաղթանքներով կը սպառին բոլոր: Այս պահուս, փեսացուն, ձիով շրջաններ կ'ընէ, սեղանին վրայինն ոստումներ կ'ընէ քաջ մարդիկի մը, դիւցազի մը պէս՝ բոլոր ներկաները զարմացնելով: Թափօրը կը շարունակէ իր ընթացքը...

— Անդին, հարսնցուին զգեստաւորման արարողութիւնը կը կատարուի վերոյիշեալ պատրաստութեանց եւ խրախճանութեանց մէջ: Այսպէս. հարսնցուն, կնքամօր, կիներու եւ հասակակից օրիորդներու չքախումբին առաջնորդութեամբ եւ թեւաւոր աշտանակներու վառուած լոյսերով կը բերեն հանդիսասրահ ու անկիւնի մը մէջ զետեղուած փափուկ բարձերու վրայ կը նստեցնեն. շուրջը վարագոյրով կը փակեն: Երգչախումբը ճայնեղ պատանիներու մասնակցութեամբ, խանդավառ եւ զգայուն ձեւերով կը սկսի երգել աւանդական եղանակը.

«Աղջի՛կ, նա, նա, նա, քեզ տանել են եկեր...»: Հարսնցուն զգացուած կու լայ, մինչ կիները զայն շքեղ մետաքսեղէններով կը զգեստաւորեն, մազերը ոսկի թելերով կը հիւսեն, բուրումնաւէտ իւղերով կ'օծեն, յօնքերուն վրայ ծարիր կը ցանեն, ականջներուն գինդեր կ'անցընեն, թեւերը՝ ոսկի ապարանջաններ, կուրծքէն՝ ոսկիէ, մարգարտէ ճոխ մանեակներ կը կախեն, եւ որ ըստ կարգի. ի վերջոյ մետաքսէ, ծաղկենկար եւ զարդարուն քօղ մը կը ծածկեն ոտքէն մինչեւ գլուխը երկարող, կ'երգեն.

Աղջի՛կ, վե՞ր կանգնէ, ցոյց տուր քո հասակ,
Բարտի ծառին պէս քարձրը ու նըրբին.
Գլխուդ շուրջ պատած սիկիլ վարդ պըսակ
Թագուհի մ'ըրին քեզ, գոհար մ'անգին:

© National Library of Armenia

Քեզի կը սպասէ մէկն անձկոտ սրտով
Ժամուն դըրան մօտ՝ ուրախ ու ժպտուն,
Այն՝ որ կը հալէր սիրոյդ կաթոտով
Երկա՜ր գիշերներ լալով ու անքուն:

Դիւցազ մըն է քաջ, չունի զոյգն աշխարհ,
Ադամանդ սրտով, բազկոք կորովի.
Ո՞ՐՉափ նախանձոտ աչքեր ինկան վար
Որ զիրենք մերժեց առնուլ թագուհի:

Աստղերն երկնքին չունին այնքան վառ
Բիբեր նըշողուն որքան իր աչքեր.
Միայն դու չափուիս գեղովդ վեհափառ՝
Որով դո՞ւն եղար արժանի ընկեր:

Շարժէ՛, օ՛ն, յառա՜ջ, նախրէ՛ սըրաթեւ,
Տաճարն հաւատքի պսակէ պիտի քեզ
Իրեն հետ ոսկի կապով մշտատեւ՝
Մորենւոյ նըման վառելու անկէզ:

Հ. Ա. Ց.

Լուսաշող թափօրը վերոյիշեալ շքեղ սարքով ու փառքով կը շարժի, հարսընցուն կը նստեցնեն սպիտակ ու հանդարտ ձիուն վրայ, կնքամայրը քովն ի վեր, երկու քաջեր թեւ ու թիկունք եղած կը բռնեն որ վար չիյնայ, կը յառաջանան ջահերով շրջապատուած: Երբ կը հասնին առաջին հրապարակ մը, կեդրոնը խարոյկ կը վառեն, իբրեւ ծնողքէն ընդմիշտ հրաժարելու նշան, հարսընցուն ձիով շուրջը կը դարձնեն, ողբերգուք կ'ընեն վանդ մաղթանքներով ու քէմէնչէ, սազ, տէփ՝ բազմութեան հետ միաբերան կ'երգեն.

Աղջի՛կ, նա, նա, նա, անդա՛ռն մեկնիս կու
Ծընողքիդ գրկէն՝ դէպի նոր մի կեանք.
Զըմոռնաս բընաւ կարեւորքն երկու՝
Հօր-մօր գուրգուրանքն ու տարած խընամք:

Աղջի՛կ, նա, նա, նա, երթա՛ս դու բարով,
Բախտիդ անիւներն կոխեն թո՛ղ վարդեր.
Շուրջդ թեւածեն թրթռուն թեւով
Անտառի սոխակք, գեղգեղեն երգեր:

Հ. Ա. Ց.

Այս պահուս, հարսնցուն սիրտը ելած արցունքներ կը թափէ. կնքամայրը մօտեցած կը հարցնէ. «Աղջի՛կս, եթէ չես ուզեր՝ տուն վերադառնանք»: Հարսնցուն կը պատասխանէ. «Հէմ լանք, հէմ երթանք»: Թափօրը կը վերակազմուի ու կը յառաջանայ եւ միաժամանակ երկու թափօրները կը հասնին եկեղեցի:

Փեսայ-հարսնցու վար կ'իջնեն ձիերէն, երգչախումբը կը լռէ, ու հանդարտ քայլերով կը յառաջանան դէպի սուրբ խորան, որ լոյսերու մէջ կը շողայ: Եկեղեցական արարողութիւնը կը սկսի:

Քահանան կ'օրհնէ զիրենք ըսելով. «Եթէ խոստումնիդ պահէք, Աստուած բոլոր հոգեկան եւ մարմնական բարութիւններով պիտի օրհնէ ձեզ որ աշխարհիս վրայ երջանիկ ապրիք եւ յետոյ երկնից արքայութեան արժանի ըլլաք»...:

Պսակը կ'աւարտի եւ տիրացուները կը սկսին քաղցրաձայն երգել. «Ուրախ լեր սուրբ եկեղեցի»: Այս պահուս զոյգ պըսակները կ'օրհնէ եւ գլուխնին կը դնէ. ադօթքը աւարտելէ վերջ դարձեալ իր ձեռքով կ'առնէ եւ սընակին մէջ կը զետեղէ:

Յետոյ ափսէի մը մէջ – դինին բաժակը – կ'օրհնէ եւ կը հրամայէ կնքահօր որ փեսային խմցնէ, իսկ կնքամայրը՝ հարսին միայն:

Պսակն աւարտելէ վերջ, երբեմն քահանան հոգեւոր խրատական մը կը խօսի երկու պսակաւորներուն եւ «Պահպանիչ»-ու «Հայր մեր»ով կը վերջացնէ:

«Ուրախ լեր սուրբ եկեղեցի» շարականը կը շարունակուի. հարս ու փեսայ դանդաղ քայլերով դուրս կ'ելլեն եկեղեցիէն, ձիերուն վրայ կը նստին եւ երկու թափօրները միացած կը մեկնին դէպի տուն: Ճամբու ընթացքին՝ խրախճանութիւնները կը շարունակուին: Երբ թափօրը կը հասնի այն խաչաձեւ ճամբան, ուր հարս-փեսային ուղղութիւնները կը խոտորին, վիվլուք մը կը ծագի, եւ աղջկան կողմինները չեն թոյլատրեր որ հարսին ձին փեսին ընկերանայ. վիճաբանութիւն մը ծայր կու

տայ, որ հետզհետէ կռիւի ձեւ կ'առնէ, եւ հարսի ձիուն սանձը բռնած այս ու այն կողմը կը քաշկռտուի երկու խնամի կողմերէն: Հարսը կու լայ սաստիկ եւ կնքամայրն ու մերձաւորը կ'ըսեն. «Զենք թողուր որ մեր աղջիկը ձեր տունը տանիք»: «Զէ՛, չենք տար, ա՛լ աղջիկնիդ մերինն եղած է, իրաւունքնիդ կորսնցուցած էք», կը պատասխանեն փեսային կողմինները եւ ձիուն սանձը կը քաշկռտեն այս ու այն կողմը: Երկու կողմի կնքահայր եւ կնքամայր միջնորդ կը կանգնին եւ համաձայնութեան կը բերեն զիրար: Անշուշտ, փեսային կողմը կը յաղթանակէ, խոստանալով որ երբ փափաքին՝ կրնան տեսութեան գալ, կամ իրենց տունը հրաւիրել աղջիկը...: Հարսին ծնողքը կը համակամին եւ թափօրը կը բաժնուի: – Ծափահար ցընծութեամբ փեսային թափօրը կը բռնէ իր տան ուղղութիւնը:

Երբ տան բակի դրան առջեւ կը հասնին, յանկարծ սպանդագործ մը (դասապ) փեսի ձիուն առջեւ կը կանգնի՝ երկայն կոտոշներով՝ վառ մոմերով զարդարուն, եւ գոյնզգոյն մորթով ոչխար մը ուսերուն վրայ առած՝ մուտքը կ'արգիլէ եւ կը սկսի պարել. կեցցէ՛ի զուարթ աղաղակները օդը կը թնդացնեն. սպանդագործն ոչխարը կը թնդացնեն. սպանդագործն ոչխարը դեռին կը պառկեցնէ՝ սուր դանակ մը իր շրթունքներուն մէջ բռնած, մէկ ծունկը կենդանիին վրայ կը դնէ, դանակը կ'առնէ եւ մորթել ձեւացնելով կը պոռայ փեսային. «Զի կայե՛ր ընը, փեսա՛յ, չի՛ կայերնը». օրուան զիւցազը ափ մը դրամ մը արիւնը կը ժայթքէ, նոր հարս ու փեսայ ձիով զոհին վրայէն կ'անցնին ու բակը կը մտնեն ծափերու եւ հրացանական հարուածներու աղմուկներու մէջ, եւ ոտքով, թեւ թեւի տուած կը մտնեն հանդիսասրահ, ուր հարսը կը բազմեցնեն բարձի մը վրայ, փեսացուն քովը կանգուն եւ կիներով շրջապատուած. քէմէնչէ, սազ եւ տէփը կը հնչեն, օդին կը սպառի ջուրի պատիկ կը բազմին լայն բազմոցներուն վրայ, սիկարաներու եւ ոգեղէն ըմպելիներու ծուխերը կը խառնուին իրարու. փեսան ալ բազմած է մէջերնին. մաղթանքներու բարձրաձայն տեղատարափ մը կը հնչէ հարս-փեսին, ծնողաց եւ հանդիսականներու հասցէներուն, որ երկար կը տեւէ:

Նախ պարի կը հրաւիրուի փեսան, որ պատշաճ կարգով ամէնուն հետ կը պարէ եւ ճակատը փակցուած դրամներով կ'ողողէ երջչախումբին գրկերը: Զոյգ զոյգ շրջապարերը կը շարունակուին, յետոյ կը նստին: — Այս պահուս նոր հարսը կանգնած, իր ճոխ քօղովը ծածկուած, աջ ձեռքով մեռաքէ ոսկեթել բանուած չէվրէթով մը քթէն մինչեւ կզակը գոցած (որ բերանը եւ ակռաները չտեսնուին) ձեռքպագի կը սկսի՝ առաջնորդութեամբ երկու պատուարժան կիներու, կամ կնքամօր եւ օրիորդներու, կարգաւ, մի առ մի, ջոջերէն սկսեալ մինչեւ ամենափոքրերը: Այս կերպով, կը ցածնայ, էջ մէջքով կը ծռի եւ գլուխը կը խոնարհեցնէ մինչեւ որ նստողին աջ ձեռքը ճակտին դպչի, յետոյ դանդաղօրէն կը կանգնի եւ կ'անցնի երկրորդին, երրորդին...: Երբ փեսին առջեւ կը հասնի, զոր երբեք տեսած ու ճանչցած չէ, նոյն եւ նման ձեւով կը խոնարհի, բայց գլուխը դեռ անոր ձեռքին չհասած՝ ծափահարութիւն եւ քրքջախառն կեցցէ՛ներ կը բարձրանան, այն ատեն կ'անդրադառնայ հարսը եւ շուտով կը կանգնի՝ ամօթէն կարմրած ու քրտնած: Զըւարթ կատակախաղ մըն է, աւանդական, որ միշտ տեղի կ'ունենայ եւ ժամեր կը տեւէ ձեռքպագը, մինչեւ որ աւարտի:

Այս հանդիսական վայրկեանիս, անդին, սրահի անկեան մը մէջ, հարսին շուրջ կիներու եւ օրիորդներու մէջ փոփրսուք մը կը լսուի, որ հետզհետէ կ'աճի ու կը մեծնայ, եւ ահա վառուած ճիւղաւոր աշտանակներով մեծդի ափսէ մը ներս կը բերուի՝ հարսին բերած օժիտներով բեռնաւորուած, եւ կը զետեղուի ցած քառանկիւն

© National Library of Armenia

կուսի աթոռի մը վրայ, սենեակին կեդրոնը: Կնքամայրը յայտարարութիւն մը կ'ընէ կանխիկ դովեստներով՝ հարսին վրայ, ըսելով. «Բոլոր հարսին ձեռագործ աշխատութիւններն են»: — Բազմութեան եւ մասնաւորապէս կիներուն եւ աղջիկներուն հետաքրքիր ուշադրութիւնը կը կեդրոնանայ ծրարներուն վրայ, ուրախ բացագանչութիւններով: Նախ զգեստեղէնները ձեռքէ ձեռք կ'անցուին, յետոյ զարդեղէնները, ասղնեգործները, նուրբ ժանեակները, ոսկեղէն եւ արծաթեղէն առարկաները, սեղանի սպասները եւ բոլորն ալ անուան նախատառերով եւ նուրբ աշխատութիւններով. յետոյ կու գան նուէրներու շարքը եւ որ ըստ կարգին...: Ճոխ մթերք՝ զոր տասնեակ տարիներով պիտի կարենայ վայելել հարսը, նոյնիսկ շատ բաներ՝ որդւոց որդի, ցեղէ ցեղ:

Գաղափար կազմելու համար, ահա պարզ օրինակ մը.

Մօրս ծնողքը միջակ ընտանիք մըն էր. Սրակեավուրը կամ Շահրոզի թաղը բնակող Ցախիճանենց Մկրտիչ աղային տունը: Իրենց աղջկան՝ Մարթա Յովսէփեանի (Ցախիճանեան) ամուսնութեան առթիւ, համեստ օժիտին հետ, հարսանեկան մեծաքսէ վառ կարմիր եւ վարդագոյն գծերով շրջազգեստ մ'ելլս (չպուգլու) հագուեցուցած էին, զոր ամէն տօնի եւ կիրակի օրերը կը հագուէր: Երեսուն տարիներ վերջ դեռ իր թարմ գոյները պահած էր ու ծալք, մաշած տեղ մը չունէր վրան: Օր մը հագուած եկեղեցի կ'երթայինք. ճամբան, հետաքրքիր կիներու աչքին զարկաւ եւ հարցուցին. «Որո՞ւն եւ ե՞րբ կարել տուիր այս ֆիստանդ». եւ մայրս. «Ի՞նչ կայ որ, երեսուն տարուան հարսանեկան օժիտս է»: «Վա՛յ, զարմանալի բան» բացագանչեցին եւ շնորհակալ ըլլալով բաժնուեցան: Մօրս վաթսուն տարեկան հասակին, դեռ այս ֆիստանին կոտորները տան բազմոցին բարձերը կը զարդարէին, յետոյ անկողնոյ պաստառի երես կարուեցան եւ դիմացան մինչեւ իր մահը, 1923: (Զմոռնաք որ 15 տարեկանին ամուսնացած էր, Յիսեփենց Առաքել աղային հետ, որոնց տունը կը գտնուէր Փոքր Շուկային գլուխը, Տէրպէտէրենց վերելքին (եօդուչ) առաջին աջակողմեան անկիւնին վրայ, որուն տակը աղբիւր մը կը վազէր ու կը վազէր միշտ:

Յուցադրութեան զգլխիչ արարողութենէն վերջ, կը խաղան, կը ճաշեն մինչեւ արշալոյս, եւ բոլորով յոգնած, ամէնքը իրենց ննջատեղեակը կը քաշուին, իսկ հարս-վոսայ իրենց յատուկ առագաստի սենեակը կ'առանձնանան իրենց առաջին եւ երջանիկ նինջը քնանալու համար՝ աստղաղարդ կապոյտ երկնքի մը ներքեւ, երազական անոյշ խոհերով ու ժպիտով:

Փեսին տան մէջ այս հանդէսները ութ օր կը շարունակուին եւ հետզհետէ մեղմանալով թափը, կը վերջանայ, եւ վեսրոջ հրամանով երկայն քօղը կը վերցուի, սակայն ձեռքի չէվրէքով քիթ-բերան ծածկելու սովորութիւնը կը շարունակուի, մինչեւ որ կեսուրը ան ալ վերցնել տայ:

Նոր հարսը պարտական է առաջին օրէն սկսեալ մունջ մնալու միայն մեծերուն հետ եւ նշանացի խօսելու, եւ ասոր ջնջումը միայն կեսրոջ քմահաճոյքէն կը կախուի: Անորոշ է տեւողութեան ժամանակը: Հարսը իրաւունք չունի բնաւ կեսուր-կեսրոջ առջեւ, երբ զաւակ ալ ունենայ, «Էրիկս եւ զաւակս» բառերը գործածել. կեսուրը սաստիկ կը յանդիմանէ զինք. «Դուն մէ՞վ է քի, առջիս էրիկս, զաւակս կ'ըսես, չամչցա՛ծ հարս: Մէկ մը քիթդ սրբել սորվէ՛ տէ, վերջը էրիկ, զաւակ զուրցէ», եւ այլն, եւ այլն:

Միջանկեալ պատմութիւն մը, որուն ականատես եւ ականջալուր եղայ Սեբաստիա, հայ ընտանիքի մը տան մէջ, երբ 1907ին մայրս ու եղբայրներս տեսնելու համար դացի: «Բարի եկիր»ի եկողներուն երբ փոխ այցելութեան ելայ մօրս ու եղբօրս հետ, Կենպտան մէջ, բազմոցին վրայ ծալապատիկ նստած էր 85-90 տարեկան պառաւ մը, դեռ առողջ, կայտառ եւ լսողութիւնը կատարեալ: Զիրար ողջունեցինք ու նստանք. քիչ վերջ 50-60 տարեկանի մօտ կին մը ներս մտաւ սուրճի եւ անուշի սկուտեղով եւ ամէնուս հրամցնելէ վերջ երբ դուրս պիտի ելլէր՝ ձեռքի նշաններ մ'ըրաւ պառաւին, զիրար հասկցան եւ մեկնեցաւ: Հետաքրքրուեցայ հարցնելու.

Խաթուն մայր, ո՞վ էր այդ կինը, եւ ինչո՞ւ նշանացի խօսեցաւ եւ ո՛չ ձայնով:

— Հարսս է, պատասխանեց: Դեռ հրաման տուած չեմ որ լեզուն առջեւս երկընցնէ: Մեռնելէս վերջ էկէր կ'ուզէ նէ թո՛ղ ցընէ: Մեռնելէս վերջ էկէր կ'ուզէ նէ թո՛ղ մինչուկ չէօլին ծայրերը հասցնէ: Էրիկն ու պօյլուպուլու տղաքները եախայ կը թօփին կու...: Անպէս չէ մի, Մարթա՛:

Մայրս ձայն չհանեց. ո՛չ, իրաւունք չունիս ըսել էր:

Ես զարմացայ ու ոտքի ելայ, հրաժեշտի ողջոյնս տուի ու դուրս ելանք: Այս կինը կրկին ներս մտաւ եւ մատպահուս կինը կրկին ներս մտաւ եւ մատներով ուրիշ նշան մ'ըրաւ եւ մեզի ընկերով ուրիշ նշան մ'ըրաւ եւ մեզի ընկերացաւ: Հարցուցի կնոջ թէ ի՞նչ ըսել ուզեցիր, պատասխանեց.

— Հարցուցի թէ աղ դնե՞մ կերակուրին մէջ եւ ո՛րչափ, որովհետեւ առանց իր հրամանին բան մը չեմ կրնար ընել եւ մինչեւ այս տարիս դեռ մունջ եմ:...

Մայրս գլուխը շարժեց՝ հաստատականի ձեւով: ...

Հետաքրքրական դէպք մ'եւս:

Առաջին մէկ երկու շաբաթներէ վերջ, երբ հրաման տրուի հասարակաց ճաշի նստիլ, տեղական պատշաճութեանց եւ սովորութիւնը կը պահանջէ ձախ ձեռքով խիտ չէվրէքով մը երեսը ծածկել եւ կերակուրը աջ ձեռքի մատներով բերանը տանիլ այդ ծածկոցի տակէն՝ զգուշանալով որ բերանն ու ակռաները չտեսնուին: Զար բախտով, օր մը ոչխարի տոտիկով փաչա կը դրուի սեղանին վրայ. նոր հարսը երկիւղածութեամբ՝ հացի պատառով մը կերակուրը կ'առնէ եւ բերանը կը դնէ, որ փոխանակ մսի կտորի մը՝ նուշի ձեւ ապրկիկ ոսկր մը կ'ելլայ. բերնէն դուրս հանել ամօթ համարելով՝ կը փորձէ կլլել, բայց կոկորդին մէջ կը մնայ եւ խեղդուելու ձայներ կը հանէ: Սեղանակիցները օգնութեան կը հասնին եւ հազիւ կը յաջողին կռնակին բռունցքի հարուածներ իջեցնելով ատոյգ հեղձամահէ մը փրկել խեղճ հարսը:

Այս ոսկրամասը մինչեւ ցարդ «Կէլին պողան» ոսկր կը կոչեն:

Դէպքէս վերջ՝ դունչը ծածկելու սովորութիւնը չուտով պարիք կ'ելլայ, կը վերջանայ:

Հ. ԱԼԵՔՍԻՍ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

(Շարունակելի)

© National Library of Armenia